

krajobrazu. Biorąc pod uwagę aspekt krajobrazowy, podstawowym celem działań rewitalizacyjnych regionów przemysłowych jest odnowa ekologiczna, likwidacja zagrożeń, rozbudowa lokalnych i regionalnych systemów zieleni, ochrona ekosystemów samoistnie rozwijających się na terenach przemysłowych, kształtowanie i wykorzystanie potencjału antropogenicznych form terenu – kształtowanie nowej tożsamości regionalnej: kulturowej i przyrodniczej.

Gdy mamy do czynienia z regresem, na skutek spadku aktywności gospodarczej i wyludnienia (Łużyce), konieczna jest kompleksowa strategia inicjująca całościowy proces odnowy krajobrazu. W przypadku rozwoju terenów eksploatowanych (region Veneto) lub sąsiedztwa obszarów rozwojowych z obszarami zdegradowanymi (aglomeracja górnośląska), możliwe są poszczególne działania rewitalizacyjne eksponujące rolę elementów krajobrazu przyrodniczego.

Po zapewnieniu im odpowiedniej formy ochrony, włączeniu w system terenów zieleni, przeprowadzeniu zabiegów rewitalizacyjnych i renaturalizacyjnych oraz właściwym wyeksponowaniu – elementy środowiska przyrodniczego mogą stanowić podstawę optymalnego zagospodarowania i użytkowania obszarów przemysłowych. Mogą także wpłynąć na ich tożsamość krajobrazową oraz na jakość życia mieszkańców.

Streszczenie: Przedmiotem badań jest problem przekształcania zdegradowanych struktur krajobrazu miejskiego oraz rola

uczestniczących w tym procesie elementów środowiska naturalnego. Tłem badań są przykłady regionów w Europie Zachodniej, zniszczonych przez przemysł. Dla tych regionów środowisko naturalne i/lub elementy krajobrazu stały się jednym z czynników ich transformacji. Użyte przykłady pokazują możliwości i/lub ograniczenia, wiążące się z zastosowaniem głównych elementów potencjału środowiska naturalnego w procesach przekształcania aglomeracji Górnego Śląska.

Słowa kluczowe: środowisko przyrodnicze, krajobraz miejski, degradacja krajobrazu, odnowa krajobrazu, rewitalizacja, renaturalizacja krajobrazu.

Abstract: *The subject of research is the problem of transformation of degraded city structure landscapes and the role of elements of natural environment participating in this process. Examples of West European regions destroyed by industry are the background of the research. For these regions the natural environment and/or landscape elements have become one of their transformation factors.*

These examples are used to show the possibilities and/or limitations connected with using main elements of the natural environment potential in the Upper Silesian agglomeration transformation process.

Key words: natural environment, urban landscape, landscape degradation, landscape renewal, revalorisation, landscape renaturalisation.

Mgr Dorota Pape¹

PARK SKARYSZEWSKI WCZORAJ I DZIŚ²

THE SKARYSZEWSKI PARK YESTERDAY AND TODAY

■ Park Skaryszewski im. Ignacego Paderewskiego w Warszawie zaprojektowany w 1905 roku przez Franciszka Szaniora jest jednym z ostatnich, powstałych na terenie Europy, założeń ogrodowych zaprojektowanych zgodnie z ideą „naturalnej” przestrzeni w układ urbanistyczny miasta. Trend ten rozwinął się w Anglii na początku XIX wieku i wywodził się z tradycji angielskich parków krajobrazowych. Wynikał z potrzeby zapewnienia ogólnodostępnej przestrzeni rekreacyjno-wypoczynkowej mieszkańcom miasta. Wraz z szybkim rozwojem miast o zwartej zabudowie, istnienie parków o dużych przestrzeniach, przypominających naturalny krajobraz, miało dla mieszkańców szczególne znaczenie.

Pierwszy publiczny zespół miejskich założeń ogrodowych powstał w Londynie i obejmował Hyde Park, Kensington Garden oraz mniejsze Green Park i St. James's Park. Kolejne, to leżące pod Paryżem, Lasek Buloński i Lasek Venseński. W połowie XIX wieku idea *naturalnej zieleni publicznej* przeznaczonej na ogólnodostępne rozrywki i odpoczynek przeniknęła do Ameryki, co zaowocowało w 1858 roku powstaniem projektu jednego z największych i najbardziej znanych współcześnie parków miejskich Ameryki – Central Parku w Nowym Jorku.

Cechą charakterystyczną tego typu obiektów jest naśladowanie naturalnego krajobrazu urozmaiconego wzniesieniami, licznymi jeziorami z kaskadami, wyspami i romantycznymi mostkami – „gdzie trawniki, polany, woda i dziki łąd splatają się i rozplatają, by odepchnąć niespokojną stolicę.”³ Program ich przewidywał wypoczynek bierny jak i czynny. W warszawskim Parku Skaryszewskim obok promenad spacerowych, placów wypoczynkowych, różanki, centralnego kwietnika haftowego, ogrodu z kolekcją dali, letniej cukierni, urządzone były kąpieliska, łąki do leżakowania, dwa place zabaw dla dzieci oraz bogaty program sportowy – korty, boiska, place gier i stadion oraz sporty wodne. Całość łączyła bogata sieć komunikacyjna przeznaczona dla spacerowiczów oraz, co jest charakterystyczne – dla przejeżdżek bryczką.

Ukształtowanie terenu

Pierwotny projekt obejmował teren podmokłych łąk, okresowo zalewanych przez Wisłę. Spowodowało to konieczność podniesienia całego terenu, budowy stawów i wału przeciwpowodziowego, na którym dzisiaj znajduje się ulica Zieleniecka. Autorem projektu ukształtowania terenu był Franciszek Szanior.

Pod jego nadzorem, w latach 1905–1911, przeprowadzono prace realizacyjne. Umożliwiło to wykreowanie nowego ukształtowania, niezależnego od istniejących deniwelacji. Autor w pełni wykorzystał tę wygodną dla projektanta sytuację i zaprojektował założenie, w którym kompozycja dróg i zieleni jest podkreślona odpowiednio zaaranżowanym ukształtowaniem terenu.

Myślą przewodnią było zaprojektowanie parku tworzącego wrażenie naturalnego krajobrazu. W celu uzyskania wrażenia jednolitej powierzchni trawiastej twórca nadawał trawnikom kształt niecki. Najniższy punkt znajdował się w ich centralnej części. W rejonie masywów drzew teren podnosił się. W ten sposób wydawały się one wyższe i większe. Dla ukrycia ścieżek, wzdłuż ich przebiegu, w odległości ok. 1 m, teren wyniesiony był około 10–20 cm tworząc wał o delikatnych spadkach. W celu maskowania skrzyżowań teren wyniesiony był około 40–50 cm. Takie ukształtowanie zachowało się do dnia dzisiejszego.

Układ drogowy

Trzon układu założenia stanowi 24 metrowa aleja biegnąca przez środek parku. Wg słów F. Szaniora taki układ wymuszony został przez „... ówczesny magistrat, który nosił się z zamiarem połączenia Mostu Poniatowskiego z dworcem kolei wschodniej.”⁴ Na południowym końcu alei (dzisiejsze rondo Waszyngtona), autor projektował główne wejście do parku. Od północy zamknięcie stanowił owalny krąg taneczny – późniejszy ogród daliowy. Jego zarys wyznaczały nasadzenia drzew. Zgodnie z założeniem projektanta aleja miała charakter pieszo – jezdny. Środkowa część przeznaczona była dla pojazdów, natomiast boczne dla pieszych. Rozgraniczeniem były alejowe nasadzenia drzew i ryzsztoki wykładane kamieniem polnym. Główną aleję przecinała obwodnica w kształcie elipsy, o całkowitej szerokości 15m. Wszystkie miały nawierzchnie żwirowe lub ziemne.

Główne ciągi piesze zbiegały się w centralnej części parku, gdzie znajdował się ozdobny haftowy kwiatnik. Prowadzone były także wzdłuż stawów i Jeziorka Kamionkowskiego, nad którymi znajdowały się place wypoczynkowe. Cechą charakterystyczną tego założenia był brak wyznaczonych zejść do wody. Szanior zakładał rekreację na łąkach i swobodne dojście do wody. Modernizacja przeprowadzona w latach 70. XX wieku wprowadziła dodatkowe ciągi piesze nad Jeziorkiem Kamionkowskim i wyznaczone dojścia do wody, niezgodne z ideą autorską.⁵

W tym okresie przebudowano główną aleję. Zmiany związane były z ustawieniem Pomnika Wdzięczności dla Armii Radzieckiej. Zlikwidowano środkową część jezdni zakładając istniejące do dnia dzisiejszego kwiatniki. Ich rytm nie współgra z układem komunikacyjnym parku.⁶ Z tego okresu pochodzi także asfalt na nawierzchniach i kostka kamienna z cegłą klinierową wokół pomnika.

Układ zieleni i osie widokowe

Główną ideą twórcy było operowanie dużą przestrzenią. Projekt przewidywał rozległe wnętrza parkowe, długie osie widokowe ramowane grupami zieleni. Dla kreowania widoków autor robił przerwy w nasadzeniach: obwodnicy parkowej i głównej alei. Zieleń wprowadzana była oszczędnie i ściśle współgrała z ukształtowaniem terenu. Skrzyżowania dróg i ścieżek parkowych maskowane były wyniesieniami obsadzonymi wysokimi krzewami. Pozwalało to na swobodne krzyżowanie wielu ścieżek. Za krzewami, w celu złagodzenia przejścia pomiędzy zwartymi masywami zieleni i gładkimi powierzchniami trawników sadzono pojedyncze drzewa o ciekawym pokroju – jesiony formy

zwisłej, rozłożyste modrzewie, graby i lipy o formowanych koronach.

Główna aleja parkowa, obsadzona była kasztanowcami zwyczajnymi pełnokwiatowymi (*Aesculus hippocastanum* L. *flore pleno* Lemaire) – odmianą piramidalną nie wydającą owoców. Wg klasyfikacji W. Senety – *kasztanowiec pospolity odm. pełnokwiatowa* (*Aesculus hippocastanum* „Baumannii”). Po II wojnie światowej, zastąpiono je jesionami wyniosłymi, gatunkiem o odmiennym pokroju i sile wzrostu.

Obwodnice parkowe ocieniały nasadzenia lip. „*Wśród lip najczęściej występują gatunki: lipa drobnolistna* (*Tilia cordata* Mill.), – *szerokolistna* (*T. platyphyllos* Scop.), *rzadziej – krymska* (*T. euchlora* Koch.), *zato lipy srebrzystej* (*T. tomentosa* Moench.) *mamy tylko jeden egzemplarz w alei elipsowej, około różanki*”.⁷

Symetrycznie po obydwu stronach głównej osi założenia F. Szanior zaprojektował dwa stawy, a w ich sąsiedztwie wzniesienia z punktami widokowymi. Obsadzone były strzelistymi drzewami potęgującymi wysokość wyniesień.

We wschodniej części parku, na wyniesieniu terenu, zastosowano zwarte, wielogatunkowe grupy drzew iglastych. Stanowiły one zamknięcie parku oraz tworzyły izolację od terenów sportowych. W czasie II wojny światowej zostały całkowicie zniszczone. W latach 50. i 60. odnowiono grupy, wprowadzając jednogatunkowe nasadzenia świerka klującego. Obecnie zbyt intensywny wzrost roślinności lub niedokładne odwzorowanie zasięgu grup podczas uzupełniania nasadzeń spowodował częściowe zamknięcie widoków w tym rejonie.

Drugim głównym punktem widokowym było wzniesienie z rzeźbą *Kąpiącej się*. Wydaje się, że z tego miejsca czytelne były widoki w kierunku północnym – na wyspę i w południowym – na kolisty kwiatnik, obecnie z rzeźbą pptka Edwarda House'a. Ze ścieżek prowadzących na wzniesienie roztaczał się widok na różankę oraz Jeziorko Kamionkowskie. Dzisiaj obydwa obiekty są całkowicie zarośnięte.

W projekcie zastosowano bogaty dobór materiału roślinnego. Cechą charakterystyczną był także brak liściastych krzewów zimozielonych. Jedyne wyjątki stanowiły żywoplotowe nasadzenia bukszpanu na terenie różanki. Różnorodność gatunkową można określić na podstawie wykazu roślin.⁸

Projekt F. Szaniora obejmował powierzchnię ok. 58 ha. Po II wojnie światowej zmniejszono obszar parku do ok. 55 ha. Zlikwidowano boiska, wyłączono południowo-wschodni narożnik parku, przeznaczając go na lokalizację zabudowań Zakładu Pompowni Kanalizacyjnych MPWiK Saska Kępa. Z terenu parku wygródzono dawne tereny zaplecza gospodarczego, stadion i korty tenisowe. Powstała restauracja Figaro, muszla koncertowa, a w południowej części przeprowadzono nadziemną magistralę ciepłowniczą.

¹ Pracownia Projektowania Przestrzennego, Piaseczno.

² Wykorzystano materiały z opracowania dla Parku Skaryszewskiego wykonanego przez autorkę w 2006 roku na zlecenie Biura Stolecznego Konserwatora Zabytków.

³ Mierzejewska B., Romkowska E., *Historia ogrodów*, Arkady 2005, s. 314.

⁴ Piekarska Z., Ziemińska-Sznee Z., *Ewidencja Parku Skaryszewskiego*, Warszawa 1975.

⁵ Bolek S., *Projekt ciągu komunikacyjnego nad Jeziorkiem Kamionkowskim*, BPBK „Stolica”, 1967.

⁶ Bolek S., *Aleja główna w Parku Skaryszewskim*, rys. w skali 1:100 z 04.06.1969, nr. zespołu 1232 BPBKS 1969, sygn. 156.

⁷ Kobendza R., *Krótki przewodnik drzewoznawczy po parku Ignacego Paderewskiego w Warszawie*, Wydawnictwo Oświaty i Kultury Magistratu m. St. Warszawy 1930, s.12.

⁸ *Ibid.*

Streszczenie: Park Skaryszewski im. Ignacego Paderewskiego w Warszawie zaprojektowany w został 1905 roku przez Franciszka Szaniora. Główną ideą twórcy było operowanie dużą przestrzenią. Projekt przewidywał rozległe wnętrza parkowe, długie osie widokowe ramowane grupami zieleni. Dla kreowania widoków autor robił przerwy w nasadzeniach. W projekcie zastosowano bogaty dobór materiału roślinnego. Obecnie zbyt intensywny wzrost roślinności lub niedokładne odwzorowanie zasięgu grup podczas uzupełniania nasadzeń spowodował częściowe zamknięcie widoków w tym rejonie.

Słowa kluczowe: park publiczny, park krajobrazowy, osie widokowe.

Abstract: The Skaryszewski Park in Warsaw, named after Ignacy Paderewski, was designed by Franciszek Szanior in 1905. The main idea of the designer was to use large spaces. The design provided for extensive park interiors and long view axes, framed by means of greenery complexes. In order to create views, the author applied breaks in planted greenery. The design employed a rich choice of plants. Presently, due to the too intensive growth of plants or careless reconstruction of the reach of particular plant complexes when planting new plants, views in the park area have partly been closed.

Key words: public park, landscape park, view axes.

Dr inż. arch. Anna Paprzycka ¹

REWALORYZACJA KRAJOBRAZU W DOLINIE BIAŁEJ ŁĄDECKIEJ NA ODCINKU OD ŻELAZNA DO RADOCHOWA²

REVITALISATION OF LANDSCAPE IN THE BIAŁA ŁĄDECKA VALLEY IN THE SECTION FROM ŻELAZNO TO RADOCHÓW

■ Dolina Białej Łądeckiej na badanym odcinku charakteryzuje się bardzo wysokimi walorami przyrodniczo-krajobrazowo-kulturowymi. Jako główny element powiązań przestrzennych i turystycznych parków w dolinie Białej Łądeckiej zaprojektowano jednolity ciąg pieszo – rowerowy wzdłuż rzeki. Rozwiązanie takie pozwoli w przyszłości poznawać dolinę rzeki i dawać bodźce do jej kształtowania jako jednolitej całości w harmonii pomiędzy elementami zagospodarowania osadniczego, a naturalnymi elementami przyrody.

Główne działania.

– Analizy historyczne założeń pałacowo-parkowych w dolinie Białej Łądeckiej na odcinku od Żelazna do Radochowa. Zmierzały one w kierunku rozpoznania podstawowych uwarunkowań historycznych, a w konsekwencji opracowania optymalnych rozwiązań krajobrazowych, związanych z rewaloryzacją założeń pałacowo-parkowych.

– Inwentaryzacja zagospodarowania przestrzennego w obrębie założeń pałacowo-parkowych. Objęła ona elementy małej architektury: drogi, place, ogrodzenia, bramy, schody, mury oporowe, pozostałości po rzeźbach; elementy przyrodnicze: zadrzewienia, polany, wody stojące i płynące; budynki historyczne i współczesne. Wyniki badań terenowych naniesiono na mapy. Pozwoliło to na ocenę aktualnych walorów krajobrazowych oraz stanu zachowania układów historycznych w badanych parkach. W efekcie pozwoliło określić możliwości i ograniczenia rewaloryzacji badanych parków.

– Inwentaryzacja dendrologiczna najważniejszych okazów drzew i krzewów.

Obejmowała ona lokalizację na planie poszczególnych drzew, krzewów i ich grup, pomiar obwodów pni, średnic koron, wysokości drzew i opis stanu zdrowotnego. Kartografię zebranych danych wykonano na mapach, a dane opisowe zebrano w postaci tabeli.

– Projekty rewaloryzacji założeń pałacowo-parkowych oraz ich powiązania z krajobrazem nadrzecznym. We wszystkich projektach założono odtworzenie historycznych układów kompozycyjnych parków, przy założeniu minimalnej ingerencji w istniejący na ich obszarze starodrzew. Historyczne plany poddano badaniom pod kątem możliwości ich zastosowania we współczesnych założeniach parkowych. Tam, gdzie było to możliwe i uzasadnione, odtworzono układ historyczny. Jednym z podstawowych założeń było także przywrócenie ogrodom pałacowym funkcji reprezentacyjnej. Uwzględniono również jak największą dostępność rewaloryzowanych parków dla mieszkańców i turystów.

– Analizy aktualnego zagospodarowania przestrzennego w dolinie Białej Łądeckiej. Objęły one zagospodarowanie doliny pod kątem krajobrazowym. Przeprowadzono szczegółową inwentaryzację krajobrazową założeń pałacowo-parkowych wraz z otoczeniem. Wyniki badań skartowano na mapach. Wyniki posłużyły do stworzenia koncepcji zagospodarowania doliny jako całości, a przede wszystkim powiązań przestrzennych i turystycznych pomiędzy badanymi parkami.

– Projekt powiązań przestrzennych pomiędzy parkami w dolinie Białej Łądeckiej na odcinku od Żelazna do Radochowa. Poniżej przedstawiono wnioski do projektów obejmujących różne miejscowości.

Żelazno

Podstawowym problemem w zagospodarowaniu przestrzennym założenia jest zapewnienie wystarczającej liczby miejsc parkingowych oraz uporządkowanie przestrzeni w obrębie dawnego folwarku. Pałac funkcjonuje jako ośrodek wczasowy i kolonijny. Przed elewacją frontową znajduje się kilka miejsc postojowych. Na terenie dawnego folwarku budynki historyczne są mocno zniszczone. Potrzebne jest uporządkowanie placu za-